

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет менеджменту

Кафедра готельно-ресторанної справи та організації бізнесу

Сільськогосподарська кооперація

конспект лекцій для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
ОПП «Публічне управління та адміністрування» спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування» денної та заочної форми здобуття вищої освіти

М И К О Л А Ї В
2024

УДК 631.115.8
С36

Друкується за рішенням науково-методичної комісії факультету менеджменту Миколаївського національного аграрного університету від 09.02.24 р., протокол № 6

Укладач:

Іван ЧЕРВЕН – д-р екон. наук, професор кафедри готельно-ресторанної справи та організації бізнесу, Миколаївський національний аграрний університет;

Рецензенти:

Альона КЛЮЧНИК – д-р екон. наук, професор, завідувачка кафедри публічне управління та адміністрування і міжнародної економіки Миколаївського національного аграрного університету
Анастасія ПОЛТОРАК – д-р екон. наук, доцент, завідувачка кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету.

© Миколаївський національний
аграрний університет, 2024

Передмова

В наш час кооперативи є невід'ємною складовою ринкової економіки. Вони не лише форма господарювання або тип підприємства, а ідеологія виживання сільськогосподарського товаровиробника. Без застосування кооперативної ідеї справедливого ставлення до сільськогосподарського товаровиробника не може існувати. Лише об'єднуючись, створюючи власні контрольовані канали реалізації, постачання, переробки та надання послуг, товаровиробники стають потужною силою, здатною отримувати справедливу винагороду за свою працю, а отже, - максимально використати свій ресурсний потенціал в інтересах суспільства.

Мета навчальної дисципліни

Вивчаючи дисципліну, здобувач вищої освіти отримає знання щодо законодавчої бази кооперації, особливостей державного регулювання кооперативного руху, еволюції кооперативної ідеї в сільському господарстві, форм кооперації та управління кооперативами та фінансового механізму в кооперативній системі.

Модуль 1. Сутність, об'єктивна необхідність та послідовний розвиток сільськогосподарської кооперації.

Тема 1. Сутність кооперації і кооперативного підприємництва.

- 1.1. Концепція кооперативного підприємства.
- 1.2. Сутність та особливості розвитку кооперації.

1.1. Концепція кооперативного підприємництва.

Поєднання (кооперація) виробничої і ринкової діяльності можливо вирішити трьома шляхами:

Перший шлях - досягти такого розміру виробництва, що дозволить утримувати власні спеціалізовані служби постачання і мережі збуту продукції, переробки та ін. Це величезна концентрація капіталу, що в межах одного підприємства важко зробити (так було в колгоспах).

Другий шлях - користування послугами ринкових посередників, які надали б допомогу або виконали згадані господарські функції постачання і збуту. У такому разі виробник часто стає жертвою скупника, який купує продукцію виробника по цінам значно нижчим від ринкових. А ресурси при цьому виробник купує по надмірно високим цінам.

Третій шлях - це шлях вертикальної інтеграції, тобто об'єднання (кооперація) зусиль з метою просування продукції сільського товаровиробника до переробного підприємства. Такий шлях створює умови для протистояння посередницькому бізнесу і отримання додаткового прибутку. Цей шлях дозволяє створювати великі підприємства, більш ефективно використовувати управлінський персонал – фахівців високої кваліфікації, відкриває можливість виходу на ринки збуту продукції.

Всі вказані напрями розвитку відбувається на кооперативних засадах. При цьому слід розрізнити поняття «кооперація» і «кооператив».

1.2. Сутність та особливості розвитку кооперації

Термін «кооперація» походить від латинського «Соорего» - співробітництво.

Кооперація – це суспільна форма організації, що на добровільній основі об'єднує людей в різні асоціації та товариства для задоволення їх власних потреб. Тобто кооперація розглядається як форма самоорганізації і самопомоги людей.

У сучасних умовах з економічної точки зору кооперація – це процес добровільного об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можливо отримати лише або швидше за допомогою групових дій.

В процесі кооперації поступово створювались кооперативні організації, до яких все частіше стали вживати слово «кооператив» (приблизно з 1883 р.-Англія).

У країнах з ринковою економічною системою кооператив – це приватне підприємство сфери бізнесу, але воно створено не заради отримання прибутку для кооперативу, а заради обслуговування своїх членів, розподіляючи отриманий дохід пропорційно участі членів у господарській діяльності підприємства.

Кооператив повністю належить і контролюється тими, хто користується його послугами і задовольняє свої економічні потреби.

Узагальнюючи все сказане, можна дати таке визначення кооперативу у сільському господарстві: це підприємство кооперативного типу, створене шляхом добровільного об'єднання матеріальних внесків і зусиль сільськогосподарських товаровиробників – власників (громадян та юридичних осіб), організації демократичного управління і поділу ризику та доходів відповідно до участі в господарській діяльності цього підприємства.

Виходячи з досвіду роботи кооперативів в провідних західних країнах можна сформулювати таку характеристику сільськогосподарських кооперативів.

1. Отримання вигоди від користування послугами кооперативу у формі:

- розподілу чистого доходу пропорційної участі у господарській діяльності кооперативу;
- у формі вигідних цін ніж у посередників у постачанні і наданні послуг, у сфері реалізації продукції;

- виходу на ринок збуту, постачання і послуг, що важко зробити без спільних дій товаровиробників.

2. Власність клієнтів (засновників) кооперативу може створюватися за рахунок:

- прямих інвестицій;

- частини чистого доходу, що вони отримують за участь в діяльності кооперативу.

3. Контроль кооперативу засновниками досягається:

- рівномірним голосуванням (один член кооперативу-один голос);

- або пропорційним голосуванням відповідно до участі в господарській діяльності кооперативу;

- або пропорційним голосуванням відповідно до розміру пайового капіталу.

Суб'єкти кооперації одночасно можуть бути його власником, клієнтом і членом. При цьому члени кооперативу поділяються на дійсних (коли члени кооперативу є одночасно його власником і клієнтом) і асоційованих (тих хто вклав кошти в кооператив, але не користується його послугам).

Кооперативи відрізняються від звичайних корпорацій, які орієнтовані на інвесторів і представлені в основному акціонерними підприємствами, кінцевою ціллю яких є створення прибутку власником даного підприємства. Ціллю кооперативів, як вже відмічалось, є надання послуги клієнтам-власником даного підприємства.

Кооперативи можуть створюватись якщо: вони підтримуються суспільством і існуватимуть відповідні законодавчі засади для їх функціонування; якщо ті, що кооперуються, матимуть необхідні кошти та інші ресурси щоб розпочати спільну економічну діяльність; якщо кожний учасник кооперації чітко розуміє вигоди і свою відповідальність від спільної діяльності. Крім цього, створення кооперативу має свої особливості по його організації і вимагає дотримання відповідної процедури.

Контрольні питання і завдання.

1. Назвіть основні варіанти кооперації в сільському господарстві.
2. Дайте визначення сутності кооперації і кооперативу.
3. Чим відрізняються кооперативи від інших форм підприємницької діяльності?
4. До чого зводяться вигоди від користування послугами кооперативу?
5. За рахунок яких ресурсів створюється власність кооперативу?
6. Як змінюється контроль за діяльністю кооперативу?
7. Які вимоги для створення кооперативу?

Тема 2. Об'єктивна необхідність та історія розвитку сільськогосподарської кооперації

2.1. Об'єктивні умови (обставини) виникнення і розвитку кооперації у світі.

2.2. Історія становлення та розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні.

2.3. Особливості аграрного виробництва і розвитку кооперації в Україні в сучасних умовах.

2.1. Об'єктивні умови (обставини) виникнення і розвитку кооперації у світі.

Ще до початку нашої ери в Стародавньому Єгипті існували об'єднання ремісників і малярів, у Вавілоні хлібороби спільно обробляли землю, греки мали закупівельні організації. Подібна взаємодія працюючих людей (тобто кооперація) відмічалась і у інших народів.

Далі кооперація розвивалась в епоху Відродження в працях мислителів - утопістів : Томас Мор (1478-1535), Кампанкла (1568-1639), Сен Сімон (1760-1825), Фур'є (1772-1837) та ін.

У 30-50-х роках 19 століття, коли відбувся перехід економіки багатьох країн до капіталізму (до товарно-грошових відносин), кооперація давала можливість пом'якшити соціально-економічні наслідки таких змін. Малі товаровиробники в цих умовах не мали можливості протистояти великим промисловим виробництвам, що з'явилися у цей час, і вони вимушені були об'єднуватись. Допомогою у цьому процесі було: а) прийняття буржуазними

державами конституцій з правами й свободами людини; б) формування національних кредитно-банківських систем, які спростили, здешевили і прискорили надання кредиту; в) широкий розвиток акціонерних компаній, що давало змогу кооперативам реєструвати свої організації як акціонерні товариства.

У багатьох державах стали створюватись кооперативи, а згодом – й їх об'єднання.

Одним із перших був кооператив, створений в 1844 році у місті Рочдейл (Великобританія) групою ткачів. Це був споживчий кооператив для продажу продуктів харчування, яких вони не могли б купити самостійно. У ці роки масово стали виникати не тільки споживча, а насамперед обслуговуючі кооперативи.

Особливо масового характеру кооперативний рух в 19-му столітті набрав в Англії і Шотландії. Тому саме у Великої Британії в Лондоні у 1895 році скликано Міжнародний кооперативний конгрес, у роботі якого взяли участь 207 представників кооперативних організацій різних країн Європи і Америки. Для захисту інтересів кооперативів був створений Міжнародний кооперативний альянс (МКА).

З 1896 р. міжнародні конгреси кооператорів проводились регулярно. Так друга половина 19 ст. – початок 20 ст. став періодом зародження кооперації та світового кооперативного руху. Саме в цей час кооперативи довели свою ефективність та дієвість, стали альтернативою приватного капіталу.

Потім настала економічна криза 1929-1933 рр., а також Друга світова війна, які завдали кооперації величезної шкоди. У ці закони не працювали, правив великий капітал. Фашистські режими Італії, Німеччини, Угорщини, Болгарії, Австрії проводили політику ліквідації кооперативів, тобто проти об'єднання людей. Після війни кооперація знову розвивалась.

З 1982 штаб-квартира МКА розташована в Женеві (до цього вона була в Лондоні).

За визначенням МКА, кооператив – це самоврядна асоціація осіб, які добровільно об'єдналися з метою задоволення своїх спільних економічних, соціальних і культурних потреб шляхом створення підприємства, яке перебуває в їх спільній власності і демократично контролюється ними.

Принципи кооперації по МКА:

1. Добровільне та відкрите членство (без ніякої дискримінації).
2. Демократичний контроль з боку членів (рівні права під час голосування: один член-один голос).
3. Участь членів кооперативу в економічній діяльності (у формування капіталу кооперативу та демократичному контролю за його діяльністю).
4. Самоврядність та незалежність. Кооперативи є автономними організаціями самопомогі, контрольованими своїми членами (у т.ч. угоди зі сторонніми організаціями).
5. Освіта, підготовка та інформація (навчають своїх членів, менеджерів та працівників з метою підвищення продуктивності роботи).
6. Співробітництво між кооперативами.
7. Турбота про громаду.

Потрібен комплексний підхід до реалізації цих принципів. Тільки це забезпечить отримання соціально-економічного ефекту.

Членами МКА є 270 організації – членів з 96 країн світу (на 1 лютого 2013 р.). МКА представляє інтереси понад 1 млрд. людей з усього світу. Близько 100 млн. осіб працюють у кооперативних організаціях.

Існує два види членів (тобто кооперативних організацій країни) в МКА: повноправне (з правом голосу) і асоційоване (не мають право на повноцінне членство).

Повноправні члени сплачують щорічні внески пропорційно кількості своїх індивідуальних членів, а асоційовані члени сплачують внески за фіксованою шкалою.

Бюджет МКА формується за рахунок:

- членських внесків організацій – членів;
- коштів від продажу публікацій та рекламної продукції;
- коштів, наданих в межах відповідних угод;
- пожертв;
- інших джерел.

Сьогодні не тільки МКА оказує підтримку кооперації. Наприклад, ООН 18 червня 2007 р. прийняла спецрезолуцію «кооперація в процесі соціального розвитку», в якій закликають уряди країн сприяти розвитку кооперації.

2.2. Історія становлення та розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні.

Наприкінці 19 ст. кооперативний рух, що зародився в Західній Європі, досяг українських земель.

У результаті розвитку товарного ринку в багатьох містах (Києві, Харкові, Бердянську, Миколаєві та ін.) були створені **товарні біржі**, де торговці уклали угоди на сільськогосподарську продукцію. При цих біржах створювались артїлі, що допомагали сільгоспвиробникам реалізувати свою продукцію на економічно вигідних умовах. Біржові артїлі мали схожі з сільськогосподарськими кооперативами функції та представляли економічні інтереси сільськогосподарських товаровиробників на товарних біржах.

Ефективному впровадженню кооперації в Україні в ті часи заважав недостатній освітній рівень селян. Тому ряд вітчизняних вчених займалися популяризацією кооперативної ідеї. Основоположником кооперації в Україні був М.І.Туган-Барановський. Він вважав, що кооперація стимулює розвиток місцевого самоврядування.

Першими селянськими об'єднаннями, що мали ознаки кооперативів, були споживчі та кредитні товариства. На початку 70-х років 19 ст. в Україні функціонувало близько 20 споживчих товариств (в Києві, Полтаві, Миколаєві, Херсоні).

Наприкінці 19 – початку 20 ст. споживча і кредитна кооперація значного розмаху набув в Західній Україні. У 1910 р. в Західній Україні було 320 споживчих товариств і більше 2 тис. кредитних.

На Галичині з усіх видів с.-г. кооперації найбільше була розвинута молочарська. До початку Першої світової війни тут існувало 100 молочарських кооперативів, які за рік переробляли майже млн. т молока.

Столипінська реформа позитивно вплинула на розвиток сільськогосподарської кооперації, про що свідчать наступні дані: в 1902 р. в Україні налічувалося 257 с.-г. кооперативів, а вже станом на 1 січня 1915 р. – 1500.

Після революції 1917 р. новою владою власність підприємств (у т.ч. кооперативних) було націоналізовано. В часи нової економічної політики завдяки науковим працям О.В.Чаянова та М.І.Туган-Барановського відношення до с.-г. кооперації покращилось, відновлення кооперативів відбулося досить швидко. Якщо у 1923 р. питома вага селян, що брали участь у кооперації, становила 8,2%, а вже у 1928 р. – 59,9%. На початку 1926 р. в Україні було 4720 універсальних і 3087 спеціалізованих кооперативних товариств. Вже в 1928 р. с.-г. кооперація охоплювала 82,5% селянських господарств України.

Але в ці роки (1927-1929) почали тіснити с.-г. кооперацію: щороку збільшувалося плани здачі зерна, тваринницької продукції, зменшувалося фінансування (що призвело до припинення їх існування чи перетворення в колгоспи або радгоспи). Це був початок колективізації, коли винищили клас куркулів, які незалежно управляли своїми приватними господарствами. Колгоспи і радгоспи управлялись державним апаратом, тобто планували адміністративні методи управління.

Лише в 1985 р. було проголошено ідею про необхідність реформування командно-адміністративної системи СРСР і підходу до демократичного соціалізму й ринкової економіки, що сприяло появі ідеї відродження кооперативного руху.

У результаті міжгосподарського кооперування в Україні на пайових засадах було створено понад 2,4 тис. міжгосподарських формувань: комбикормових заводів, будівельних організацій, тваринницьких комплексів тощо, які відіграли позитивну роль у розвитку кооперативної ідеї в Україні.

У травні 1988 року був прийнятий Закон «Про кооперацію в СРСР», згідно з яким кооператив був єдиною організаційною формою приватного бізнесу (хоча принципи діяльності тогочасних кооперативів були далекими від справжніх кооперативних ідеалів).

Із набуттям Україною незалежності відбулося розпаювання майна та землі колгоспів і державних підприємств. З'явилися нові форми господарювання (у т.ч. фермерські господарства), було визнано право власності на землю.

Зміни, що відбуваються, дозволили Україні прийняти свої закони про кооперацію. Формування і успішне функціонування с.-г. кооперативів нині розглядаються як важливий засіб підвищення конкурентоспроможності сільгосптоваровиробників і поліпшення їх соціально-економічного стану. Але поки що є багато проблем... Достатньо відмітити, що із 1097 зареєстрованих кооперативів в Україні у 2017 р. діючих було всього 618 (55,8%): 150 молочарських, 154 – з обробки землі та збирання врожаю, 79 плодоовочевих, 38 зернових, 144 – надання інших послуг.

2.3. Особливості аграрного виробництва і розвитку кооперації в Україні в сучасних умовах.

У результаті реформування аграрної економіки у колгоспах і радгоспах відбулися роздержавлення і приватизація власності. Колгоспи і радгоспи розпалися і з'явилися форми господарювання на основі приватної власності. Серед них: особисті селянські господарства, домогосподарства, фермерські господарства, товариства різного виду, приватні (приватно-орендні) підприємства, спілки, агрохолдинги та ін.

Вказані формування відрізняються своїми можливостями щодо організації високоефективного бізнесу. Значна частина цих формувань потребує кооперації. Але є причини, які у сучасних умовах гальмують розбудову кооперативного руху на селі.

Перша група причин – ідеологічного характеру. Йдеться про те, що кооперативне співробітництво не може виникати по команді, примусово або під тиском аргументів негайної доцільності без належного персонального усвідомлення. Не всі товаровиробники впевнені в групових можливостях взаємовигідного задоволення їх індивідуальних економічних, соціальних та екологічних інтересів.

До другої групи причин, що гальмують розвиток кооперації в Україні, відносяться організаційно-економічні чинники.

Найактивнішими вітчизняними кооператорами на сучасному етапі є власники особистих селянських господарств (ОСГ) і фермерські господарства. Значна кількість таких господарств, невеликі їх розміри і безліч проблем у процесі господарювання пояснюють прихильність цих формувань до кооперативної взаємодії.

Нині в Україні близько 4,5 млн господарств населення і особистих селянських господарств. Частка домогосподарств, що утримували худобу, у 2017 р. становила 66,9%. Нині ними виробляється 82% молока і 51% м'яса. У вказаному році вони виробили 98,7% картоплі, 85,5% овочів відкритого ґрунту, 83,7% плодів і ягід, 41,4% винограду.

Незважаючи на це, в селах і донині відсутня належна заготівельна мережа. Результати виробництва досягаються за рахунок тяжкої праці, підтвердженням чого є те, що лише 19% домогосподарств мають техніку. Отже, кооперація господарств населення має розглядатися як об'єктивна умова їх залучення до цивілізованих ринкових відносин.

На відміну від ОСГ фермерські господарства, яких в Україні понад 40 тис. (середній розмір 102 га) більш індивідуалістично налаштовані й обережні у своєму ставленні до групової взаємодії (більш налаштовані фермерські господарства сімейного типу; фермерські господарства орендного типу, як і с.-г. підприємства орендного і корпоративного типу, практично участі в кооперативних процесах не беруть, бо відсутні науково обґрунтовані економічні механізми їх взаємодії).

Третя група причин що гальмують кооперацію пов'язана з державною підтримкою цього процесу. Потрібна політична підтримка від керівників державної виконавчої влади, лідерів місцевого самоврядування і громадських організацій. Але крім політичної кооператорам потрібна й фінансова підтримка (мається на увазі «адресного спрямування»). Для прикладу: при Міністерстві сільського господарства Молдови створено спеціальне агентство, яке адаптувало до економічних умов Молдови правила ЄС щодо підтримки розвитку кооперативів. Згідно цих умов фермери Молдови, які об'єдналися в кооперативи, фінансуються коштом державного бюджету. Для членів кооперативів – фізичних осіб також встановили нульову ставку податку з фізичних осіб, а по кредитах за домовленістю з банками

відсоткову ставку становили нижчою на 10 пунктів. Задане агентство має щорічний субсидіарний фонд підтримки розвитку кооперативу у 35 млн євро.

Кооператори України теж повинні мати доступ до фінансування, але лише якщо вони повною мірою беруть на себе фінансові ризики і відповідальність за належне використання отриманих коштів. Державна підтримка ефективна лише за умов прозорості та дієвого моніторингу її використання.

Контрольні питання і завдання.

1. Що допомогло зародженню руху кооперації малих підприємств у 19-му столітті?
2. Яка мета створення Міжнародного кооперативного альянсу (МКА) у 1895 році?
3. Яке визначення кооперативу сформульовано МКА?
4. Які принципи кооперації сформульовано Міжнародним кооперативним альянсом?
5. Із яких надходжень складається бюджет МКА?
6. Назвіть вчених основоположників сільськогосподарської кооперації в Україні.
7. Які форми кооперації розвивались в Україні наприкінці 19-го і на початку 20-го століття?
8. Які труднощі були у розвитку кооперації в Україні у 20 столітті?
9. Які зміни відбулися з набуттям Україною незалежності і як вони впливають на розвиток кооперації?
10. Які причини гальмують розвиток кооперації на селі?

Тема 3. Зарубіжний досвід розвитку сільськогосподарської кооперації.

3.1. Значення (роль) і сучасний стан сільськогосподарської кооперації в зарубіжних країнах.

3.2. Нормативно-правова база, державна підтримка та організація діяльності сільськогосподарських кооперативів в зарубіжних країнах.

3.1. Значення (роль) і сучасний стан сільськогосподарської кооперації в зарубіжних країнах.

У світовій практиці домінуючою формою господарювання є фермерські господарства успіх яких досягається насамперед, завдяки сільськогосподарської кооперації. На даному етапі у світі функціонує 750 тис. кооперативних структур, членами і користувачами яких є більше 800 млн осіб. Переважна їх частка припадає на країни Азії - 63%, ЄС – 22%, Північної і Південної Америки – 13%.

Дослідники виділяють наступні групи причин, які історично спонукали фермерів до створення кооперативів:

1. Відсутність територіальних економічних партнерів (вигідних покупців виробленої продукції чи постачальників необхідних засобів виробництва). У цих умовах діяти спільно виявилось набагато вигідніше, ніж кожному окремо. У Франції, наприклад, першими були кооперативи з постачання фермерам добрив.

2. Несприятливі комерційні умови (постачання і збуту), що спонукало до створення своїх кооперативів, на які покладалася функція регулювання цін, що значно поліпшувало умови реалізації продукції та закупівлі засобів виробництва і було раціональніше, ніж це робили місцеві торгові посередники.

3. Необхідність формування сприятливого конкурентного середовища. Присутність на ринку кооперативів упереджує монопольне підвищення цін на товари з боку великих торгових компаній, що розширює доступ до споживчих товарів населення з невеликими заробітками та надає кооперативам статус соціально-гуманістичних підприємницьких структур.

4. Необхідність кредитування фермерських господарств, бо комерційний банківський кредит для фермерів недостатній (висока процентна ставка, непосильні вимоги до застави, віддаленість банків від села тощо). Наприклад, фінансово-кредитна система Індії включає біля 100 тис. сільських відділень, 338 кооперативних банків на районному рівні та 27

державно-кооперативних банків на рівні штатів. У Китаї на рівні села функціонує 375 тис. кредитних кас взаємодопомоги (у кожному третьому селі), на районному рівні – 30 тис., на волосному – 60 тис. кредитних кооперативів.

У країнах Європи сільськогосподарські кооперативи займають значну частину ринку. Основне місце серед кооперативів займають збутові і переробно-збутові кооперативи. Так, наприклад частка кооперативів на ринках молочної продукції Австрії, Португалії, Данії, Фінляндії, Великобританії, Швеції, Ірландії, становить 90-100%. США- 86%. В Ірландії, Швеції, Данії, Фінляндії через кооперативи реалізується 70-93% м'яса, у Бельгії і Нідерландах – 96% плодово-овочевої продукції, Швеції, Франції, Данії – 75-87% зерна. Через кооперативи у Китаї реалізується на внутрішньому і зовнішніх ринках 60% усієї сільськогосподарської продукції.

На кооперативних підприємствах, що належать селянам Швеції, виробляється більше половини обсягів виробництва харчової промисловості країни, в т.ч. 100% молокопереробної промисловості країни, понад 50% м'ясної та 54% мукомельної продукції, 40% маргарину, основна частка виробів з картоплі та овочів. Кооперативи, створені фермерами, що володіють лісовими угіддями, мають більше 100 підприємств деревообробної та целюлозно-паперової промисловості. Кооперативні магазини забезпечують понад 15% роздрібного товарообігу країни.

До **другої групи** входять *кооперативні товариства*, головною функцією яких є оптова закупівля засобів виробництва з наступним постачанням їх у господарства своїх членів. У ряді випадків вони ще займаються і реалізацією сільськогосподарської продукції (картоплі, зерна, насіння). Через такі кооперативи у Швеції та Фінляндії постачається товаровиробникам майже 60% засобів виробництва. У Нідерландах, Франції і Німеччині через кооперативи постачається близько 50% добрив і кормів. У Німеччині на кооперацію фермерів припадає 36% поставок машин та обладнання і 44% пального.

Окремо розглянемо розвиток кооперації в Канаді і США. Ключова роль кооперативів тут в постачанні товарів (добрив, кормів, насіння, техніки, будівельні матеріали) для фермерів, переробці та збуту зерна і продукції, олійних культур, молочної продукції, птиці, фруктів, овочів, худоби, меду, клинового сиропу. І у США подібна ситуація. Канада одна із країн де кооперація досягла величезного поширення. В аграрному секторі цієї країни функціонує понад 1300 кооперативів (з них 500 членами яких є понад 2/3 фермерів).

Досвід розвинених країн свідчить про те, що основними перевагами об'єднання дрібних сільгоспвиробників у кооперативи є:

- 1) посилення впливу виробника на рівень закупівельних цін на сировину та ціну реалізації сільськогосподарської продукції переробним підприємствам, оскільки кооператив як потужна організація здатен закуповувати і реалізувати значні обсяги товарів і послуг;
- 2) кооперативи забезпечують зростання рівня доходності виробництва завдяки перевагам закупівлі і реалізації продукції, а також за рахунок зниження в цілому по підприємству вартості постійних витрат;
- 3) зростання рівня економічної захищеності від змін ринкової кон'юнктури на певний вид продукції, що стимулює виробництво і дозволяє розробляти довгострокові стратегічні плани розвитку;
- 4) можливість спільного інвестиційного кредитування розвитку виробництва, оскільки об'єднанні в кооперативи фермери можуть отримувати кредити на власний розвиток;
- 5) можливість одержання фінансової допомоги як з державного бюджету, так і в межах програм розвитку с.-г., що фінансується ЄС;
- 6) можливість одержання матеріально-технічної та організаційно-інформаційної підтримки від держави (професійні тренінги, модернізація ферм, сертифікація продукції тощо).

3.2. Нормативно-правова база, державна підтримка та організація діяльності сільськогосподарських кооперативів в зарубіжних країнах.

Національне законодавство більшості країн базується на принципах, рекомендованих Міжнародним кооперативним альянсом (МКА). Це відображено в статутах. Статути

кооперативних організацій визначають мінімальну кількість членів, географію діяльності, умови виходу з кооперативу, мінімальні строки членства (від 2 до 20 років). У ряді випадків не можна вийти з кооперативу до виконання прийнятих на себе зобов'язань (наприклад, постачання продукції на переробку). В інших випадках фермер зобов'язаний відшкодувати витрати кооперативу у разі виходу члена з нього. Кооператив може затримати повернення пайового внеску (до 10 років), якщо негайна його виплата завдасть збитків кооперативу.

У зарубіжних країнах створюються спеціальні програми підтримки державного розвитку с.-г. кооперації.

В Канаді і США для отримання фінансування в рамках урядових програм подаються заявки, які повинні бути відповідним чином обґрунтованими. Більшість програм покривають до 50% вартості проекту. Загальна сума фінансування одного проекту з усіх джерел федерального і провінційного бюджету, як правило, не перевищує 75% загальної вартості проекту. Більшість програм вимагають щоб успішні заявники спочатку витратили власні кошти на проектні затрати, після чого уряд надає компенсацію проектному заявнику за умови надання оплачених рахунків.

У Франції існує державне фінансування упродовж 5 років спеціалістів кооперативу, які допомагають членам кооперативів (фермерам) опанувати і застосувати передові технології підвищення якості та безпеки продукції; а також є програми надання позик під знижений відсоток для фінансування складування, збереження і пакування кооперативної продукції. У Франції кооперативи мають доступ до участі в багатьох програмах, які фінансуються бюджетами різних рівнів (наприклад, підтримка виробництва біопалива; придбання устаткування, безпечного для довкілля; участь в програмах підтримки флори і фауни, очищення довкілля; підтримка дій підвищення якості продукції та ін.).

Отже, форми державної підтримки кооперативів у зарубіжних країнах зводяться до наступного:

- забезпечення кооперативів типовими статутами і правилами внутрішньогосподарської діяльності;
- звільнення кооперативів від переважної частки податків (в Італії упродовж перших 10 років кооперативи повністю звільняються від податків);
- унормування державного контролю створення і функціонування кооперативних структур;
- пільгове довгострокове кредитування;
- участь у формуванні матеріально-технічної бази (компенсація 50% витрат на організацію кооперативів спільного використання пасовищ і МТС);
- співпраця з кооперативами на ринках;
- оплата праці спеціалістів кооперативів упродовж 3-5 років створення;
- участь у формуванні статутних фондів кооперативних банків (які відіграють дуже важливу роль – особливо в США, ЄС Індії та ін. країнах);
- консультативна підтримка, навчання, підготовка кадрів.

Згідно з податковим законодавством Канади, кооперативи можуть бути зареєстровані як комерційні (це виробничі кооперативи) або ж як некомерційні організації (обслуговуючі), залежно від їх цілей. Виробничі кооперативи в Канаді розвиваються по:

- відгодівлі тварин;
- розведенню тварин;
- лісництву;
- ремеслам.

При цьому комерційні кооперативи вважаються оподаткованими (акціонерними компаніями з обмеженою відповідальністю) і оподатковуються податком на прибуток. Дивіденди, які сплачують комерційні кооперативи своїм членам, розраховуються як витрати кооперативу, тобто віднімають від доходу кооперативу при оцінці рівня податку на прибуток. Некомерційні кооперативи звільняються від сплати податку (переважна більшість кооперативів).

Кооперативи, зареєстровані як комерційні чи некомерційні корпорації, мають також сплачувати такі самі соціальні внески, як і інші юридичні особи (пенсійний фонд, страхування зайнятості, страхування на робочому місці).

У Франції сільськогосподарські кооперативи звільнені від податків з прибутку. Це обумовлено тим, що фермери – члени кооперативу не мають платити податок двічі: перший раз у рамках свого господарства і другий раз у рамках колективного об'єднання, оскільки результати кооперативу поновлюються в доходах його членів.

Слід відмітити, що закон Франції дає кооперативу право на операції з особами, які не є членами кооперативу, в обсязі до 20% від обороту. В даному випадку ця діяльність підлягає оподаткуванню на податок з прибутку.

Непрямі податки, оплачуються кооперативами на загальних з іншими суб'єктами господарювання засадах.

В Канаді розроблено багато посібників та інструментів, спрямованих на сприяння і розвиток сільськогосподарських кооперативів. Широко використовується розміщення інформації на відповідних веб-сторінках.

У Польщі інформаційно-консультативну функцію взяли на себе державні сільськогосподарські дорадчі служби. Вони (служби) поводять три форми послуг:

- 1) **масові** (брошури, газети, радіо, телебачення, Інтернет, ярмарки інформаційних товарів);
- 2) **групові** – для окремих груп товаровиробників (спеціалізовані курси, практичні семінари з виїздом на ферми і кооперативні підприємства, демонстрації технологічних процесів, дискусії, конкурси на вироблення найефективніших проектів співпраці фермерів в об'єднаних групах, тематичні виставки інформаційних матеріалів);
- 3) **індивідуальні** – для роботи з кожним фермером окремо (діагноз-рекомендації, переказ інформації, спільне розв'язання проблем).

У зарубіжних країнах нормативно-правові акти розробляються після проведення ретельних консультацій (з урахуванням думки всіх сторін).

Незважаючи на простоту та переконливість кооперативної ідеї, фактичну однаковість науковців та практиків у схвалення кооперативних принципів, організаційні форми кооперації в сільському господарстві різних країн світу набули відчутного різноманіття. Насамперед, вирізняються гіганти кооперативного агробізнесу США, Канади, Західної Європи, які об'єднують десятки, а часом і сотні тисяч фермерів. Так, найбільшим в Європі вважається фермерський кооператив «Friesland Campina» з Нідерландів, який об'єднує понад 15 тис. виробників молока, забезпечує їм участь у переробці та збуті молока та молокопродуктів з річним товарооборотом такого бізнесу у 9,5 млрд євро і чисельністю найманого персоналу понад 20 тис. осіб.

Азійська модель, яка особливо яскраво представлена кооперативами Японії і Південної Кореї, вражає своєю найбільшою у світі масовістю, структурованістю та масштабністю операцій, тоді як її клієнтами-власниками є переважно дрібні виробники. Так, в Японії всі фермери (4,8 млн) є постійними членами кооперативів (причому, кожен з них і членом кількох спеціалізованих кооперативів). Крім того, в кооперативах Японії приймають участь 4,7 млн асоційованих членів (які не працюють в сільському господарстві, але користуються послугами кооперативних магазинів в селі, надають послуги, отримують дивіденди на вкладений капітал і не мають право голосу). На сьогодні в Японії є 2143 спеціалізованих кооперативів, близько 600 – багатоцільових, 103 префектурних федерацій, 18 національних федерацій (на кожен вид діяльності своя).

Цікаві національні кооперації сформовані в Австрії, Аргентині, Бразилії, Ізраїлі, Індії, Китаї і багатьох інших країнах.

Перед вітчизняними (українськими) товаровиробниками стоїть задача вивчити світовий досвід кооперації і швидше здійснювати цей процес з урахуванням особливостей нашої економіки. Але поступ вже відбувається у правильному напрямі, сільськогосподарська кооперація поступово перетворюється на важливу частину не тільки економічної, але й соціальної структури суспільства.

Контрольні питання і завдання.

1. Назвіть причини, які історично змушували фермерів створювати кооперативи.

2. Які види кооперативів знайшли широке розповсюдження в країнах Європи, США і Канади?
3. Які переваги мають дрібні сільгоспвиробники об'єднавшись у кооперативи в західних країнах?
4. Що відображено у статутах кооперативних організацій зарубіжних країн згідно рекомендацій Міжнародного кооперативного альянсу?
5. Які види державної підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації використовують західні країни?
6. Які кооперативи в зарубіжних країнах звільняються від податків і які вважаються оподаткованими?
7. Які форми сприяють розвитку сільськогосподарських кооперативів використовуються зарубіжними країнами?
8. Які особливості є в зарубіжних країнах щодо моделей кооперації в сільському господарстві?

Модуль 2. Законодавчі основи та організація створення і діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Тема 1. Законодавче та інституційне забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні.

- 1.1. Загально-правові засади кооперативної діяльності.
- 1.2. Правові та інституційні засади діяльності сільськогосподарських кооперативів.
- 1.3. Державна підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.
- 1.4. Роль СОК в розвитку сільських територій.
- 1.5. Перспективи розвитку сільськогосподарських кооперативів.

1.1. Загально-правові засади кооперативної діяльності.

Законодавство України в сфері кооперації поділяється на 3 групи: загальне (дія поширюється на всіх суб'єктів); галузеве (земельне, аграрне, цивільне та ін.); спеціальне (кооперативне).

Загальне законодавство – це конституція України, яка гарантує право власності на землю (ст. 14), передбачає право кожного володіти, користуватися і розпоряджуватися своєю власністю (ст. 41), закріплює право на підприємницьку діяльність (ст. 42). До **Галузевого** законодавства відносяться: Господарський кодекс, Цивільний кодекс, Земельний кодекс, Податковий кодекс, Кодекс законів про працю. **Спеціальне** законодавство включає три закони України: «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про споживчу кооперацію».

Закон України «Про кооперацію» (2003 р.) визначив правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування кооперації в Україні. У ньому процес кооперації розглядається як система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів, а кооператив – юридична особа утворена фізичними або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Згідно поставленої мети основними завданнями кооперації є:

- підвищення життєвого рівня членів кооперативів, захист їх майнових інтересів і соціальних прав;
- створення системи економічної і соціальної самопомоги населення та суб'єктів господарювання;
- залучення у виробництво товарів (робіт, послуг) додаткових трудових ресурсів, підвищення трудової соціальної активності населення;
- створення і розвиток інфраструктури, необхідної для впровадження господарської та іншої діяльності кооперативів з метою зростання матеріального добробуту їх членів та задоволення потреб у товарах і послугах;
- сприяння сталому розвитку та становленню засад демократичного розвитку суспільства.

Згідно закону кооперація базується на таких основних принципах:

- 1) добровільний вступ та безперешкодний вихід з кооперативної організації;
- 2) соціальна справедливість, взаємодопомога та співробітництво;
- 3) рівні права голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос);
- 4) вільний вибір напрямів і видів діяльності;
- 5) демократичний контроль за діяльністю кооперативних організацій та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій;
- 6) обов'язкова безпосередня участь членів кооперативної організації в її діяльності.

По Закону «Про кооперацію» кооперативи поділяються на виробничі, обслуговуючі та споживчі. За напрямками діяльності кооперативи можуть бути сільськогосподарськими, житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торгівельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо.

Що стосується сільськогосподарських кооперативів, то вони утворюються фізичними та юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції. Їх спонукають до кооперації наступні чинники:

- вигода від участі у великих за обсягом господарських операціях, створення конкуренції комерційними посередницьким фірмам та уникнення конкуренції між собою, використання професійного менеджменту;

- можливість отримувати прибуток не тільки від виробництва, а й від подальших стадій руху виробленої ними продукції;
- вихід на вигідні ринки збуту, постачання і послуг, у т.ч. міжнародні;
- переваги від координації дій, розподілу і отримання ринкової вигоди (тобто забезпечення контролю ситуації на ринку).

Законом передбачена можливість існування кооперативного об'єднання та визначено порядок його створення. **Мета об'єднання** – створення сприятливих умов для діяльності кооперативів, що входять до складу об'єднання, та їх членів. Зазначається, що кооперативні об'єднання створюються та діють із місцевим (сільським, селищним, міським, районним, обласним) або загальнодержавним статусом. Об'єднання є некомерційними організаціями. Члени об'єднання будь-якого рівня – зберігають статус юридичної особи (тобто кооперативи вступають в об'єднання зберігаючи за собою статус самостійного формування).

Згідно закону держава гарантує додержання прав і законних інтересів кооперативних організацій та їх членів, максимально сприяє розвитку і зміцненню їх господарської самостійності, а також сприяє підготовці висококваліфікованих кадрів для системи кооперації, розвитку мережі кооперативної освіти, проведенню наукових досліджень з питань кооперації. Законом забороняється втручання органам державної влади та органів місцевого самоврядування у фінансово-господарську та іншу діяльність кооперативних організацій. Контроль за діяльністю кооперативних організацій здійснюють відповідні органи державної влади в межах своєї компетенції, встановленої законом.

1.2. Правові та інституційні засади діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Правові основи сільськогосподарських кооперативів закладені в Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію»

Визначення сільськогосподарського кооперативу згідно цього закону: «сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, що є сільськогосподарськими товаровиробниками, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності у сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу».

Згідно Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» сільськогосподарські кооперативи поділяються на 2 групи:

- **виробничі;**
- **обслуговуючі.**

Сільськогосподарський виробничий кооператив – юридична особа, утворена шляхом об'єднання фізичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов'язкової трудової участі у процесі виробництва.

Сільськогосподарський виробничий кооператив має такі ознаки:

- 1) засновниками і членами виробничого сільськогосподарського кооперативу можуть біти тільки фізичні особи;
- 2) обов'язковою є трудова участь членів у діяльності виробничого кооперативу;
- 3) змістом його діяльності є спільне виробництво продукції сільського, а також рибного й лісового господарства;
- 4) це-одна із організаційних форм підприємництва, метою якого є отримання доходу, прибутку (як і всі інші підприємницькі структури - акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, приватно-орендні підприємства та ін.). Доход виробничого кооперативу – це оплата його членів та кооперативні виплати від спільної господарської діяльності. Для обслуговування процесу виробництва в таких кооперативах створюються, як правило, свої обслуговуючі структури.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – створюється для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності. Члени обслуговуючого кооперативу – це сільськогосподарські товаровиробники (фізичні та юридичні особи), які мають власну землю та господарське майно і отримують дохід від власного господарства, а послуги – від

кооперативу (що дозволяє збільшувати доходи від власного виробництва). Вони не працюють в кооперативі (в СОК працюють найняті робітники, які отримують заробітну плату згідно затвердженого в кооперативі Положення), а члени кооперативу отримують від нього тільки послуги на вигідних умовах. Тобто власники СОК (його члени) водночас є його клієнтами.

Відносини між СОК і його членами-клієнтами не мають комерційного характеру і СОК не є посередником, бо він діє від імені своїх членів, які відшкодовують понесені СОК затрати (посередник же працює на себе – для отримання прибутку).

Узагальнено СОК характеризується такими ознаками:

- 1) їх членами можуть бути як фізичні, так і юридичні особи;
- 2) основним змістом їх діяльності є обслуговування потреб сільськогосподарського виробництва, переважно – членів кооперативу;
- 3) обов'язковою є участь членів у господарській діяльності кооперативу;
- 4) надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20% всього обороту кооперативу;
- 5) вони не ставлять за мету отримання прибутку.

Неприбутковість СОК не означає, що функціонування кооперативу не забезпечує отримання прибутку. Цей прибуток не належить СОК, бо кооператив лише надає послуги своїм членам у реалізації їх власної продукції, а найняті працівники СОК отримують заробітну плату. Неприбутковість діяльності СОК визначається виходячи із сукупності таких ознак:

- кооператив надає послуги тільки своїм членам;
- члени кооперативу несуть відповідальність за зобов'язаннями, взятими перед кооперативом щодо їх участі в діяльності кооперативу;
- послуги надаються з метою зменшення витрат та/або збільшення доходів членів кооперативу.

Згідно Закону сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи поділяються на такі групи (види): 1) переробні; 2) заготівельно-збутові; 3) постачальницькі; 4) сервісні; 5) багатофункціональні.

1) До **переробних** (переробно-збутових) належать кооперативи, які займаються переробкою сільськогосподарської сировини від своїх членів (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів із льону, коноплі, лісо- й пиломатеріалів та ін.) і збут готової продукції.

2) **Заготівельно-збутові** кооперативи здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажну обробку і продаж продукції своїх членів, надають їм маркетингові послуги тощо.

3) **Постачальницькі** кооперативи створюються з метою закупівлі та постачання членам кооперативу засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, потрібних для виготовлення сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки.

4) **Сервісні** кооперативи здійснюють технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні, еколого-відновні роботи, ветеринарне обслуговування тварин, племінну роботу; займаються телефонізацією, газифікацією, електрифікацією в сільській місцевості; надають медичні, побутові, санітарно-курортні, науково-консультаційні послуги, послуги з ведення бухгалтерського обліку, аудиту та ін.

5) У разі поєднання товаровиробниками кількох видів діяльності утворюються **багатофункціональні** кооперативи. На першому етапі українському товаровиробнику необхідна досконала мережа саме багатопрофільних кооперативів. Згодом вони поглиблюють свою спеціалізацію.

1.3. Державна підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів

Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» державна підтримка СОК та їх членів визначено як одне із основних завдань державної політики. Тому потрібна цільова

програма підтримки розвитку СОК на етапах створення та становлення, у процесі реалізації продукції і поліпшення матеріально-технічної бази кооперативів, надання пільгових кредитів.

Державна підтримка поділяється на *адміністративні* й *економічні* методи. До адміністративних методів належить встановлення державою правових відносин з метою контролю кількості і якості сільгосппродукції, ціноутворення, планування, а до економічних – бюджетне фінансування. Основними напрямками фінансової підтримки є пряме фінансування (бюджетні інвестиції, субсидії, дотації, державний кредит, створення державних цільових та регіональних позабюджетних фондів формування спеціалізованих кредитних установ). Але є й непряме фінансування. Основними формами непрямої державної фінансової підтримки є податкові пільги, прискорена амортизація, фінансування науково-дослідних робіт.

Концепцію розвитку фермерських господарств та СОК на 2018-2020 роки запропоновано фінансова підтримка СОК і часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів та утворених на кооперативних засадах м'ясопереробних підприємств. Але вже у Порядку використання бюджетних коштів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. №106, йдеться тільки про один механізм: фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів надається кооперативам тільки молочарського та плодово-ягідного напрямів діяльності для придбання обладнання із зберігання та переробки сільськогосподарської продукції (причому – через вексель, про який більшість потенційних одержувачів такої підтримки не має інформації та не розуміє його).

Згодом з'явилася головна проблема: вказана фінансова підтримка надається кооперативу, до складу якого входить не менше ніж 20 членів, серед яких повинні бути не менше ніж одне фермерське господарство, а у інших членів (фізичних осіб) у власності і користуванні кожного повинно бути не більше ніж 100 га земель сільськогосподарського призначення. Виявилось, що серед кооперативів складно знайти такий, діяльність якого відповідала б цим двом вимогам. Зрозуміло, що подібні рішення не підтримують кооперацію, а дискредитують її.

Щоб потенціал сільськогосподарської кооперації був реалізованим необхідно, щоб механізми їх державної підтримки були апробованими, простими і зрозумілими для більшості одержувачів такої підтримки.

Хоча державна фінансова підтримка СОК, по великому рахунку, дискредитує кооперативну ідею (немає повної впевненості щодо ефективного використання отриманих коштів), але ми вимушені про таку допомогу говорити, бо сучасна кредитно-банківська система перебуває в кризовому стані, банківські кредити стали менш доступними через підвищення вимог до позичальників і збільшення ставок, втрачено довіру до комерційних банків і держави. Тому система кредитних кооперативних спілок, створена за ініціативи громадськості, могла б користуватись довірою у населення та стати одним із основних чинників розвитку кооперативних форм господарювання. Така кооперація краще пристосована до обслуговування дрібних виробників, ніж комерційні банки. Доцільніше створити спеціалізований державний банк, який міг би не тільки кредитувати, а й одночасно надавати їм консалтингові послуги з фінансування, правового забезпечення, ведення бухгалтерського обліку, страхування сільськогосподарських ризиків.

Державну фінансову підтримку доцільно надавати успішним і перспективним кооперативам. Держава повинна виконувати покладену на неї контролюючу функцію з метою недопущення функціонування псевдо кооперативів, які організуються для заволодіння державними дотаціями та уникнення від податків, компрометуючи кооперативну ідею.

Для розв'язання проблем українського села важливо створити стратегію розвитку національної кооперації, яка б поєднала ідеї та дії вищих органів держави, органів місцевої влади, проектів міжнародної допомоги, науковців, кооператорів та селян. У першу чергу зусилля мають бути направлені на популяризацію кооперації у суспільстві (використовуючи засоби масової інформації, господарські і управлінські формування всіх рівнів, органи влади і дорадчі служби) з метою формування її позитивного іміджу. Вкрай актуальним є необхідність поширення кооперативних знань, надання якісної кооперативної освіти, залучаючи вітчизняних і закордонних експертів, успішних кооператорів-практиків.

Враховуючи вищезазначене, основними напрямками державної політики у сфері розвитку СОК можна визначити такі:

- посилення підтримки кооперації шляхом розроблення та прийняття державних та регіональних цільових програм;
- подальше вдосконалення законодавства у сфері кооперації з урахуванням світового досвіду;
- посилення наукового та експертного супроводу сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, розвиток дорадчої діяльності на селі;
- організація спеціалізованої підготовки фахівців у сфері кооперації в системі вищої освіти;
- інформаційно-просвітницька підтримка та популяризація кооперативної ідеї самопомоги.

1.4. Роль СОК в розвитку сільських територій.

Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи відіграють важливу роль у розвитку сільської місцевості, а саме:

1) ведуть до підвищення ефективності сільгосптоваровиробників, бо збільшують їх прибутки, які використовуються для подальшого розвитку виробництва; кооперація допомагає проявити більшу активність місцевої влади та привчити громадян до власного управління в умовах децентралізації, наповненню бюджетів сільських громад;

2) кооперативи допомагають виробникам сільськогосподарської продукції протистояти комерційним структурам, які є посередниками в ланцюгу виробництва та збуту продукції;

3) сприяють плавному і ефективному протіканню процесу реструктуризації аграрного сектору, впровадженню науково-технічного прогресу та інновацій (бо члени кооперативу є одночасно його власниками і тому вони зацікавлені своєчасно поставляти в кооператив вироблену продукцію);

4) кооперативи можуть виступити на ринок з більш стабільною і вигідною пропозицією, ніж кожен окремий виробник, дозволяють виробникам адаптуватися до вимог ринку; забезпечують продовольчу безпеку;

5) створюють нові робочі місця, забезпечують зайнятість, соціальну захищеність та інтеграцію селян;

6) сприяють розвитку сфери послуг на селі (ощадні каси, спілки взаємодопомоги, бо сфера банківських, касових послуг у сільській місцевості не розвинена), а також соціальної інфраструктури;

7) підвищують освітній рівень селян, духовний розвиток селян

8) сприяють процесу екологізації сільськогосподарського виробництва та сталого розвитку сільських територій.

Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні дозволить використовувати переваги товарного виробництва і враховувати інтереси сільських товаровиробників, сприяючи відродженню селянина як господаря виробництва, реального власника засобів виробництва і виробленої ним продукції і, як результат, розвитку сільських територій країни.

1.5. Перспективи розвитку сільськогосподарських кооперативів

Стратегічною метою у сфері розвитку кооперації на селі є подальше формування кооперативного сектору для розвитку ефективної системи обслуговування діяльності сільськогосподарських товаровиробників і населення на найбільш сприятливих для них умовах та за безпосередньою їх участю.

Досягнення стратегічної мети передбачає:

- внесення змін до інститутів (законодавчих актів) у частині визначення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових, їхніх взаємовідносин із державою, розробкою і прийняттям загальнодержавної та регіональної програми розвитку на перспективу (на період 10-15 років);

- активізацію роботи місцевих органів влади щодо розробки регіональних програм, сприяння активізації громадського суспільства через розвиток соціального капіталу;
- розробку регіональних програм розвитку сільськогосподарської кооперації, спрямованих на розбудову інфраструктури аграрного ринку;
- сприяння організації кооперативних фінансових структур, зокрема банків, запровадження кредитування кооперативів за схемами, що застосовуються для сільськогосподарських товаровиробників під солідарну відповідальність членів кооперативу;
- надання кооперативам майна державної та комунальної власності, що не використовується, на засадах довгострокового безвідсоткового кредиту з правом викупу і без права продажу;
- створення регіональних центрів науково-методичного супроводу розвитку кооперації у вищих навчальних закладах і дорадчій мережі;
- розширення підготовки фахівців у вузах за спеціальностями «кооперативна економіка», «кооперативний менеджмент», «кооперативне право».

Індикаторами оцінки розвитку кооперативів можуть бути показники, що характеризують створення мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із різними видами діяльності та формування нових робочих місць у кооперативних структурах у сільській місцевості. Стоїть задача охоплення сільськогосподарськими кооперативами біля 50% господарств населення.

Вирішенням ряду заходів у розвитку інституціональної діяльності кооперативів можливо забезпечити:

- до 2025 року створення 5 тис. сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (1 кооператив на 2-3 сільських населених пунктів);
- зменшення рівня безробіття і створення в сільській кооперативній мережі 50 тис. нових робочих місць;
- досягнення 20-відсоткової частки кооперативної торгівлі в загальному обсязі.

Контрольні питання і завдання.

1. Як кооперація регулюється законодавством України?
2. Дайте визначення процесу кооперації і кооперативу.
3. Назвіть основні завдання і принципи кооперації.
4. Що спонукає до кооперації юридичних і фізичних осіб?
5. Вкажіть на які дві групи поділені кооперативи згідно Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».
6. Дайте повну характеристику сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.
7. На які групи поділено сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи?
8. Яку підтримку держави потребує кооперація?
9. Яку роль відіграє кооперація у розвитку сільської місцевості.
10. Обґрунтуйте перспективи розвитку сільськогосподарської кооперації.

Тема 2. Організація створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

- 2.1. Базові принципи і організаційні засади створення кооперативів.
- 2.2. Правові аспекти створення кооперативів.

2.1. Базові принципи і організаційні засади створення кооперативів.

Базовими засадами, що регулюють створення і функціонування СОК, є закони України «Про сільськогосподарську кооперацію» та «Про кооперацію».

Важливою передумовою формування і успішної діяльності обслуговуючих кооперативів є територіальна концентрація сільгосптоваровиробників, а обов'язковою умовою початку розробки проекту організації кооперативу має бути їх ініціатива та зацікавленість. При цьому конкретні дії можуть здійснюватися лише за наявності лідера, який може його очолити.

Загальні умови створення СОК: кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах; засновниками можуть бути громадяни України та юридичні особи, зареєстровані в установленому порядку в Україні; рішення про створення кооперативу приймається його установчими зборами; чисельність членів кооперативу не може бути меншою ніж три особи.

Створення СОК потребує відповіді на ключові питання:

- яка існує реальна потреба у створенні кооперативу;
- чи спроможний кооператив поліпшити ситуацію, що склалася;
- який планується потенційний обсяг операцій з надання послуг;
- чи є лідер, спроможний реалізовувати задум про створення кооперативу;
- чи є необхідні фінансові і матеріальні ресурси;
- які можливості майбутніх членів-клієнтів зробити відповідні внески на створення матеріально-технічної бази кооперативу і участі в його діяльності.

Позитивні відповіді на ці питання дозволяють приступити до етапу створення кооперативу, на якому відбуваються такі дії:

1. Створення ініціативної групи.
2. Підготовка та підписання протоколу про наміри.
3. Розробка проекту програми.
4. Розробка бізнес-плану.
5. Розробка статуту і внутрішніх документів.
6. Заснування кооперативу у наступному порядку:
 - а) підготовка і проведення установчих зборів;
 - б) державна реєстрація.

Розглянемо перелічені питання.

1. Формування ініціативної групи, об'єднаних ідеєю створення кооперативу з метою розв'язання спільної для всіх проблеми (5-6 осіб). Ініціативну групу має очолювати людина, готова стати керівником кооперативу. Він має вміти планувати, організовувати, керувати, контролювати діяльність кооперативу, знати основи підприємництва, вміти працювати з людьми, мати достатній досвід роботи в сільськогосподарській сфері.

Головним завданням ініціативної групи є окреслення кола спільних проблем: вивчення законів, досвіду діяльності існуючих кооперативів, визначення виду діяльності кооперативу, розробка проекту та техніко-економічного обґрунтування його діяльності, статуту, проведення уставних зборів та здійснення державної реєстрації кооперативу.

2. Підготовка та підписання протоколу про наміри.

Цей протокол приймається на зборах ініціативної групи і скріплюється підписами її членів. Протокол має містити: положення щодо зобов'язань учасників стосовно створення кооперативу; точне визначення виду діяльності кооперативу; термін реалізації намірів зі створення кооперативу; порядок подальшої роботи ініціативної групи. Протокол про наміри завершає етап формування ініціативної групи.

3. Розробка проекту кооперативу.

Проект створення і діяльності кооперативу розробляється ініціативною групою. Він містить:

- 1) цілі, завдання, види діяльності кооперативу;
- 2) оцінку можливостей потенційних членів СОК у формуванні його матеріальної бази;
- 3) аналіз ситуації та визначення пріоритетів;
- 4) визначення оптимальних розмірів вступного та пайового внесків;
- 5) визначення оптимального виду діяльності кооперативу.

Під час розробки проекту ініціативною групою враховуються результати соціологічних та маркетингових досліджень, SWOT – аналізу, досвід діючих кооперативів, поради практиків і науковців, публікації в пресі, інформаційні та рекламні матеріали,

інформацію, отриману на виставкових заходах, семінарах та конференціях. *Чітко розроблений проект є визначальним для майбутнього кооперативу. Розробка проекту дає можливість перевірити реалістичність ідеї ще до її впровадження.*

4. Розробка бізнес-плану

З бізнес-плану починає втілюватися в життя сама ідея створення кооперативу. Краще розробляти цей документ на 5-10 років (як в Європейських державах).

Бізнес-план – це поглиблене відображення проекту розвитку СОК, техніко-економічне обґрунтування діяльності підприємства, середовища, в якому воно діє, а також системи досягнення поставленої мети. Метою розробки бізнес-плану є обґрунтування доцільності і реальності ідеї створення та нормального функціонування підприємства, його конкурентоспроможності і платоспроможності, корисності для суспільства і безпечності для довкілля. Бізнес-план потрібний для пред'явлення банкам при отриманні кредиту.

До бізнес-плану СОК рекомендується включити такі розділи:

1. Загальні відомості про кооператив: адреса, реквізити, цілі і завдання, анотація бізнес-плану, характеристика відносин власності.

2. Маркетинговий план кооперативу: загальна стратегія ринкової діяльності; товарна політика; результати вивчення ринку (споживачі, маркетингові канали, конкуренти); ринкові прогнози.

3. Організація і управління: план виробництва (надання послуг); технологічні аспекти, будівлі і устаткування; облік і звітність; юридичні особливості підприємства.

4. Фінансовий план: звіт про доходи і збитки; рух коштів; баланс підприємства; розрахунок межі беззбитковості; програма інвестування; оцінка ризику і страхування. На етапі створення кооперативу розробляють спрощений бізнес-план, тому що не всі дані відомі. Справжній бізнес-план розробляється, як правило, десь на другому році діяльності кооперативу на 3-5 років.

5. Розробка статуту та внутрішніх документів

Статут – основний документ підприємства, який розробляється відповідно до вимог Закону України «Про кооперацію». У ньому відображається мета і напрями діяльності кооперативу, права і обов'язки членів, умови вступу і виходу з кооперативу, органи управління та правила прийняття рішень, порядок організації та ліквідації кооперативу. При розробці Статуту потрібно спиратися на типові статuti. Ті положення, які в процесі функціонування кооперативу можуть часто змінюватися, зазначаються в Правилах внутрішньогосподарської діяльності (це додаткові документи, які уточнюють окремі положення Статуту і визначають відносини між кооперативом та його членами).

Згідно Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», правила внутрішньогосподарської діяльності мають містити такі відомості:

- порядок організації надання послуг членам кооперативу;
- Положення про оплату праці;
- вимоги стосовно документального оформлення зобов'язань членів кооперативу перед кооперативом;
- механізм визначення додаткового паю та його сплати, загальної частки пайових внесків асоційованих членів у пайовому фонді кооперативу, розміру та нарахування кооперативних виплат у розрізі видів діяльності кооперативу;
- вимоги щодо ціноутворення та фінансових відносин.

Члени кооперативу зобов'язані виконувати правила внутрішньогосподарської діяльності. Типові правила внутрішньогосподарської діяльності розробляються центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування державної аграрної політики.

6. Підготовка та проведення установчих зборів

Насамперед відмітимо, що такі збори майбутні члени кооперативу правомочні проводити, якщо в зборах бере участь більше половини учасників. Ця подія обов'язково оформляється протоколом. Чисельність дійсних членів кооперативу – не менше 3-х членів. Можуть бути й асоційовані члени.

Проект статуту та установчого договору організаційною групою (ініціативною групою) заздалегідь передається учасникам установчих зборів та обговорюються під час попередніх зборів. В установчому договорі констатується згода засновників створити СОК.

Слід відмітити, що установчого договору при створенні кооперативу може й не бути, проте, він обов'язковий при організації кооперативних об'єднань.

На установчому зборі заслуховується звіт організаційного комітету, після чого обговорюється і затверджується статут кооперативу, його назва і юридична адреса, обираються керівні органи СОК: правління, його Голова, ревізійна комісія і/або наглядова рада. На цих зборах можуть бути прийняті рішення щодо розміру вступних внесків і обов'язкових майнових паїв, неподільного і пайового фондів, орендної плати за передану кооперативу землю тощо.

Вступні внески, як правило, вносяться в грошовому виразі на тимчасовий рахунок для покриття витрат на створення і реєстрацію кооперативу.

2.2. Правові аспекти створення кооперативів.

Після проведення установчих зборів наступним кроком є державна реєстрація кооперативу і сплата вступних й пайових внесків.

Державна реєстрація кооперативу здійснюється в порядку передбаченому для державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, і проводиться відповідно до вимог Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р.

Першим кроком є погодження з реєстраційним органом найменування кооперативу. Згідно існуючих положень у найменуванні необхідно вказувати організаційно-правову форму та назву. Назва не повинна бути тотожним найменуванню іншою юридичної особи, має бути викладений українською мовою (за наявності також і англійською). Крім повного найменування кооператив може мати і скорочену назву. В установчих документах (статут, протокол установчих зборів) та при заповненні реєстраційної картки використовуються великі літери українського алфавіту: СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ОБСЛУГОВУЮЧИЙ КООПЕРАТИВ «ЗЕРНО» (скорочена назва СОК «ЗЕРНО»).

Перед реєстрацією перевіряється чи немає тотожного найменування кооперативу у інших суб'єктів (наприклад, завітавши на веб-сторінку Державного підприємства «Інформаційно-ресурсний центр», на якому міститься інформація з Єдиного державного реєстра).

Для реєстрації кооперативу органам державної реєстрації подаються:

- рішення зборів про створення СОК, Статут, установчий договір (нотаріально засвідчені);
- реєстраційну картку встановленого зразка, яка є одночасно і заявою для реєстрації;
- документ про внесення реєстраційного збору;
- документи, які засвідчують, що члени кооперативу зробили внесок в неподільний і пайовий фонди.

Після подачі документів протягом 5 днів кооператив реєструється і видається свідоцтво з ідентифікаційним кодом.

При наявності реєстраційної картки, свідоцтва по реєстрацію і копії установчих документів керівник кооперативу повинен стати на облік у податковій адміністрації. Рекомендується відразу внести кооператив в реєстр неприбуткових організацій.

Після проведення державної реєстрації кооперативу необхідно сплатити пайові внески відповідно до графіка, затвердженого кооперативом (як визначено в правилах внутрішньогосподарської діяльності). Якщо члени кооперативу роблять внесок у натуральному вираженні, складається оціночний акт, який підтверджує реальну вартість майна або інших активів, які вносяться. Акт надається незалежною експертною комісією і додається до статуту.

Члени, які не виконують своїх зобов'язань, мають бути виключеними із кооперативу. Завданням керівника є забезпечення своєчасного внесення паїв і дотримання фінансової дисципліни.

Контрольні питання і завдання.

1. Які загальні умови створення кооперативу?
2. перелічіть основні етапи створення кооперативу.

3. Які вимоги до формування ініціативної групи і розробки протоколу про намір створення кооперативу?
4. Розшифруйте зміст проекту створення кооперативу.
5. Назвіть складові бізнес-плану створення кооперативу.
6. Сутність статуту кооперативу.
7. Який порядок підготовки та проведення установчих зборів по створенню кооперативу?
8. Який порядок державної реєстрації кооперативу?
9. Які документи передаються органам державної реєстрації?
10. Які дії відбуваються після реєстрації кооперативу з метою початку функціонування підприємства?

Тема 3. Організація діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

- 3.1. Організаційні основи членства в кооперативі та формування і використання кооперативного майна.
- 3.2. Формування і використання (розподіл) доходу кооперативу.
- 3.3. Організація внутрішньогосподарської діяльності та управління кооперативом.

3.1. Організаційні основи членства в кооперативі та формування і використання кооперативного майна.

Кооператив – унікальна форма господарської діяльності, яка базується на особливих соціально-економічних принципах, які відрізняють його від інших форм господарювання та визначають його специфічні риси та ознаки як організації. Мотиваційні чинники розвитку кооперації породжуються бажанням одержувати прибуток не тільки від сільськогосподарського виробництва, а й за рахунок вертикальної інтеграції в агробізнесі – від заготівлі, збереження і переробки продукції, а також від оптової та роздрібної торгівлі.

Згідно Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» членство в кооперативі поділяється на дійсне і асоційоване. Дійсними членами можуть бути фізичні особи, які досягли 16-річного віку і вступили в кооператив добровільно. Фізичні і юридичні особи можуть біти засновниками (членами) кількох СОК, різними за видами діяльності.

Членом кооперативу може бути фізична або юридична особа, яка зробила вступні і пайові внески, визнає принципи і цілі кооперативу, його статут, має право ухвального голосу, користується послугами кооперативу. Вступ до кооперативу здійснюється на підставі поданої заяви до правління кооперативу і підлягає схваленню загальними зборами.

Членство в кооперативі припиняється у разі: добровільного виходу з кооперативу; виключення у випадках і в порядку, визначених статутом кооперативу; втрати членом кооперативу свого статусу (не приймає участь в діяльності кооперативу); реорганізації і ліквідації кооперативу.

Асоційованими є ті члени, які зробили пайовий внесок у створення та розвиток кооперативу. Вони мають право дорадчого голосу і право на отримання частки доходу на пай. У разі ліквідації кооперативу вони першочергово отримують свій майновий внесок та відповідні частки доходу.

Основними джерелами формування майна СОК є:

1. Вступні внески членів кооперативу. Це невелика сума, що залишається після реєстрації кооперативу.
2. Пайові внески членів кооперативу. Вони залежать від ресурсів, що треба придбати, і фінансових можливостей кооператорів.
3. Пайові внески асоційованих членів, які можуть бути до 20% від загальної суми внесків.
4. Додаткові пайові та цільові внески членів і асоційованих членів кооперативу.
5. Фінансові позички, кредити.
6. Гранти, благодійні внески.

7. Фінансова допомога.

8. Кошти державного та місцевих бюджетів.

Що стосується власних коштів СОК, які використовуються для поповнення майна і для розподілу між засновниками кооперативу (його членами), то їх джерелом є наступні:

- 1) пайові внески членів кооперативу (грошові та майнові);
- 2) доходи, які кооператив отримує від власної діяльності (надання послуг);
- 3) кошти, що надходять від створених кооперативом підприємств, організацій;
- 4) майно, добровільно передане кооперативу його членами;
- 5) пасивні доходи (від розміщення коштів у банку, продажу акцій, цінних паперів);
- 6) інші надходження, не заборонені законом.

3.2. Формування і використання (розподіл) доходу кооперативу.

Насамперед, - що таке *дохід* кооперативу? Він формується з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних і прирівняних до них витрат та витрат на оплату праці найманих працівників.

До прирівняних до матеріальних витрат відноситься плата членами-власниками кооперативу за його послуги (тобто фінансування його діяльності власниками-авансування необхідних витрат).

Оптимальний дохід розподіляється в основному між членами кооперативу, що додатково підтверджує неприбуткову економічну природу кооперативу. Розподіл доходу (фінансового результату) відбувається на:

- сплату податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів;
- погашення кредитів;
- покриття збитків; проведення відрахувань до фондів (фінансових) кооперативу – приблизно 15% доходу; кооперативні виплати – відповідно до обсягів користування послугами кооперативу (пропорційно участі в діяльності кооперативу); на частку цих виплат припадає 50-60% доходу (за рішенням вищого органу управління кооперативу);
- виплати на паї, на частку яких використовують до 20% доходу (цей розподіл нараховується на паї дійсних і асоційованих членів за різними відсотками, або лише на паї асоційованих членів). Розмір виплат вирішується на загальних зборах членів кооперативу після відрахувань у фонди СОК (відбуваються виплати в різних формах).

Що стосується фінансових фондів кооперативу, то вони поділяються на пайовий фонд, неподільний фонд, резервний фонд, спеціальний фонд. Їхня сутність зводиться до наступного:

Пайовий фонд формується за рахунок пайових внесків (у тому числі додаткових) членів та асоційованих членів кооперативу. Розміри внесків до кооперативу встановлюються в рівних частинах і/або пропорційно очікуваній участі члена кооперативу в його господарській діяльності.

Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку і формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу. Пайові внески членів кооперативу до цього фонду не включаються. Неподільний фонд не може бути розподілений між членами кооперативу, крім випадків, передбачених законом. Порядок формування, розміри відрахувань до неподільного фонду частини доходу визначається статутом кооперативу або Правилами внутрішньої господарської діяльності кооперативу.

Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу, перерозподілу неподільного фонду, пожертвувань, безповоротної фінансової допомоги та за рахунок інших незаборонених законом надходжень для покриття можливих витрат (збитків) кооперативу.

Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших передбачених законом надходжень для забезпечення його статутної діяльності і використовується за рішенням органів управління кооперативу. Спеціальний фонд, як правило, створюється для реалізації окремих програм (проектів) кооперативу і на інші цілі не використовується.

3.3. Організація внутрішньогосподарської діяльності та управління кооперативом.

Для ефективного регулювання внутрішньогосподарських відносин в кооперативі необхідно скласти основні необхідні документи і кваліфіковано організувати діяльність даного формування. Основні документи і рішення, що регламентують внутрішньогосподарську діяльність кооперативу наступні: статут кооперативу; правила внутрішньої господарської діяльності кооперативу; рішення загальних зборів кооперативу, рішення правління кооперативу; накази та розпорядження виконавчого директора кооперативу.

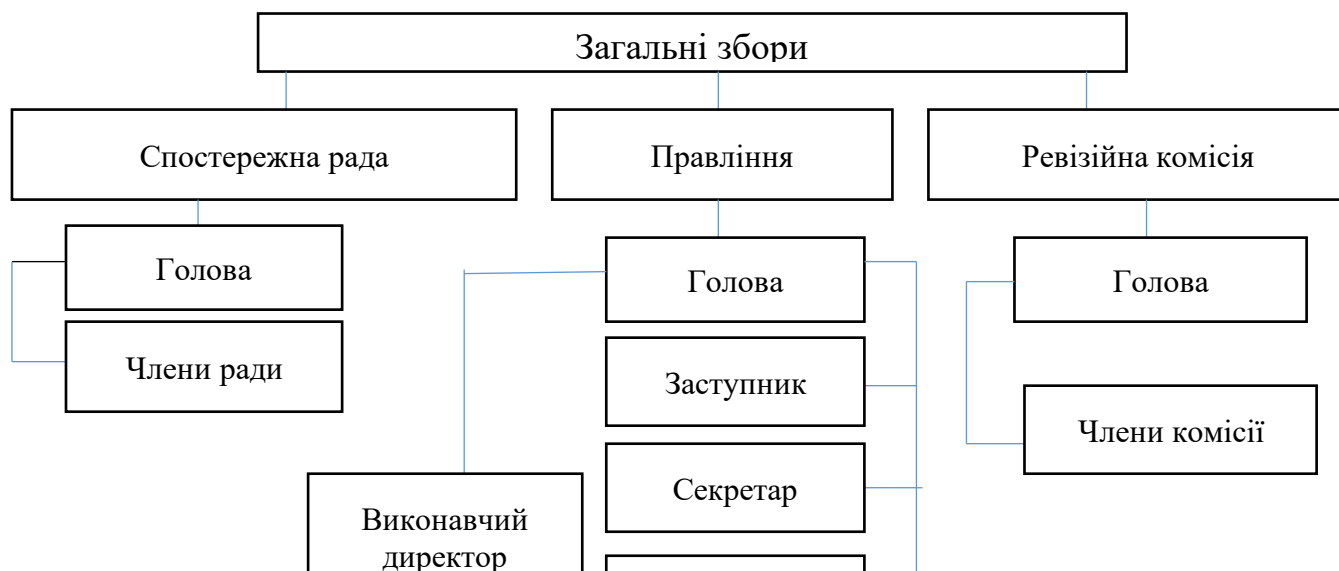
Із вказаного витікає, що основними органами управління кооперативу є: загальні збори, правління кооперативу (яке очолює голова) і виконавчий директор (найнятий менеджер).

До них додаються ще наглядові органи: *спостережна рада* кооперативу і *ревізійна комісія*.

Розглянемо їх по порядку. На загальних зборах кооперативу вирішуються наступні питання:

- внесення змін і доповнень до статуту, прийняття нормативних документів кооперативу;
- обрання прямим таємним голосуванням:
 - * голови кооперативу
 - * членів правління
 - * членів ревізійної комісії (ревізора)
 - * членів спостережної ради;
- заслуховування звітів органів управління кооперативу по їх діяльності;
- визначення видів і розмірів фондів кооперативу, порядку їх формування та використання;
- затвердження правил внутрішнього розпорядку, річного звіту й балансу кооперативу, порядку формування й розподілу його доходів;
- затвердження рішень правління про прийняття нових членів;
- вирішення питань про входження кооперативу до об'єднання кооперативів, рішення про реорганізацію або ліквідацію кооперативу.

Виходячи із вказаного, структура органів управління СОК виглядає так:

Основний орган оперативного управління – правління кооперативу. Якщо в кооперативі 10-30 членів, то в склад правління обирається 3 члена, якщо 30-100 засновників – 5 членів правління, а при кількості членів кооперативу більше 100 – обирається 7 членів правління.

Правління кооперативу виконує наступні функції:

- розробляє і вносить на затвердження загальних зборів напрями розвитку кооперативу;
- скликає загальні збори членів кооперативу і контролює виконання прийнятих рішень;
- вирішує найсуттєвіші питання господарської діяльності згідно зі статутом;
- вносить на затвердження загальних зборів рішення про прийняття до кооперативу нових членів і припинення членства;
- укладає трудові договори (контракти) у разі найму на роботу виконавчої дирекції;
- делегує виконавчій дирекції кооперативу право на прийняття поточних рішень;
- забезпечує збереження майна кооперативу;
- організовує в разі потреби незалежні аудиторські перевірки;
- вирішує питання навчання членів кооперативу, співробітництва з вітчизняними та іноземними організаціями.

Члени правління обираються загальними зборами членів кооперативу на строк, визначений статутом, але не більше ніж на п'ять років. Члени правління кооперативу працюють переважно на громадських засадах. У статуті кооперативу можуть бути передбачені винагороди за роботу членів правління. Періодичність проведення засідань правління кооперативу визначається статутом кооперативу. Рішення приймається більшістю голосів за наявності не менше як 2/3 складу членів правління кооперативу.

Голова кооперативу очолює правління і обирається загальними зборами кооперативу або його правлінням на термін, що не перевищує п'ять років. Функції голови кооперативу та порядок його обрання (відкликання) визначаються статутом кооперативу.

Щодення управління кооперативом на умовах контракту з правлінням доручається здійснювати його виконавчому директору (менеджеру). В кооперативах багатьох країн виконавчому директору заборонено бути членом кооперативу, а також мати близьких родичів серед його членів. Це робиться для того, щоб зробити його повністю підзвітним як обраному керівництву (голові кооперативу), так й рядовим клієнтам-власникам.

Внутрішніми документами кооперативу встановлюються «рамки компетенцій» директора та його повноваження за виконання своїх обов'язків він несе персональну відповідальність його повноваження. В українському Законі директор може бути членом кооперативу, а може бути й сторонньою людиною. Пояснюється це тим, що кооперативи не мають достатньо коштів, щоб найняти на постійну роботу професійного управлінця. В деяких країнах ця проблема вирішується за фінансової допомоги держави, яка у перші роки компенсує кооперативу його витрати на заробітну плату виконавчого директора.

Виконавчий директор повинен бути хорошим менеджером, володіти економічними методами управління та планування, мати підприємницькі здібності і технічні знання в області діяльності кооперативу, добре розуміти кооперативні принципи, користуватися довірою і повагою з боку членів кооперативу, вміти співпрацювати з правлінням та головою кооперативу, ретельно виконуючи їхні рішення. У разі відсутності директора (наприклад, коли кооператив невеликий) його функції виконує голова СОК.

Для здійснення контролю за додержанням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління кооперативу може обиратися **спостережна рада**. Спостережна рада утворюється за умови, якщо кількість членів кооперативу перевищує 50 осіб. Обирається із числа членів кооперативу на загальних зборах у кількості 3-5 осіб, які працюють у раді на громадських засадах. До складу спостережної ради кооперативу не можуть входити члени

правління чи члени ревізійної комісії (ревізор). Порядок обрання спостережної ради та її голови і прийняття рішень спостережною радою встановлюється статутом кооперативу.

Спостережна рада кооперативу підзвітна загальним зборам членів кооперативу. Повноваження членів спостережної ради кооперативу можуть бути достроково припинені за рішенням загальних зборів членів кооперативу. На вимогу спостережної ради можуть бути скликані позачергові загальні збори кооперативу.

Для контролю за фінансово-господарською діяльністю кооперативу обирається **ревізійна комісія (ревізор)**. У кооперативі, до складу якого входить менш як 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор. Ревізійна комісія (ревізор) підзвітна загальним збором кооперативу і обирається загальними зборами з числа членів кооперативу відповідно до порядку голосування, встановленого статутом кооперативу.

Членами ревізійної комісії (ревізором) не можуть бути члени правління кооперативу чи його спостережної ради.

Перевірки результатів фінансово-господарської діяльності кооперативу проводяться ревізійною комісією за власною ініціативою, а також за рішенням загальних зборів чи на вимогу не менше як 10% членів кооперативу. На вимогу ревізійної комісії (ревізора) надаються будь-які матеріали, бухгалтерські та інші документи, а також пояснення посадових осіб кооперативу. Ревізійна комісія (ревізор) складає висновок за річними звітами про результати діяльності кооперативу.

Контрольні питання і завдання.

1. Які види членства в кооперативі виділяють і основні вимоги до них?
2. Назвіть основні джерела формування майна сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.
3. Як формується дохід кооперативу?
4. Обґрунтуйте можливий механізм розподілу кооперативу.
5. Які фінансові фонди створюються в кооперативі?
6. Які документи і рішення регламентують внутрішньогосподарську діяльність кооперативу?
7. Назвіть основні органи управління кооперативом.
8. Які питання розглядаються на загальних зборах кооперативу?
9. Основні функції правління кооперативу.
10. Функції голови кооперативу і директора кооперативу.
11. Які органи виконують контроль за діяльністю кооперативу?

Література

1. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>
2. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21.07.2020 р. № 819-IX : станом на 24 лип. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>
3. Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації : навч. посіб. / В. В. Зіновчук, та ін. ; за ред. В. В. Зіновчука. Київ : Вища освіта, 2001. 464 с.
4. Міжнародна виробнича кооперація : конспект лекцій / Ю. Г. Бочарова ; ДонНУЕТ ; Кривий Ріг, 2016. 91 с.
5. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Київ : Логос, 2001. 380 с.
6. Програма розвитку особистих селянських господарств в Україні на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, М. Й. Маліка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 28 с.
7. Методичні рекомендації з організації сімейних форм в Україні (на прикладі виробництва молока) / Ю. О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ ІАЕ, 2014. 60 с.
8. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2013-2020 рр. / Союз сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України. URL: https://www.coop-union.in.ua/wp-content/uploads/ProgrammSOK_new_ver.pdf
9. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 664-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-p#Text>

Навчальне видання

Сільськогосподарська кооперація

конспект лекцій

Укладач

Червен Іван Іванович

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 1,5.

Тираж 20 прим. Зам. № _____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гангадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.